

УДК 811.161.2:821.161.2Левкова
DOI: 10.32626/2309-7086.2024-21.24-29

Аліна Козярук

*ORCID 0000-0002-3327-9410,
аспірантка кафедри української мови,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ АНАСТАСІЇ ЛЕВКОВОЇ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ»

Дослідження присвячене вивченню мовних засобів вираження універсальної категорії простору. Кожна національно-культурна спільність, яка займає певний ареал, намагається сконструювати та вербалізувати навколишню дійсність за допомогою специфічних мовних засобів, які віддзеркалюють ментальність народу. Дослідження цих засобів сприяє розкриттю суто національного характеру просторових уявлень.

Ключові слова: оніми, авторські засоби, інтертекст, поетонім, антропоетонім, антропоморфозна формула, індивідуально-авторський стиль.

Постановка проблеми. У сучасних художніх текстах автори пропонують нові концепції власного бачення простору, часу, нові культурні коди та авторські засоби їх утілення. У кожному тексті натрапляємо на різне тлумачення певних слів, які давно використовуються в мові, що дозволяє автору створити новий текст як інтертекст, як безкінечну кількість контекстів, які можуть сприйматися по-різному. Д. Шевченко щодо сучасної художньої літератури стверджує: «Відбувається перехід від постмодерної інтертекстуальності до пост-постмодерного стирання кордонів між текстом і реальністю – віртуальна квазіреальність» [5, с.139].

Художній текст, його тематика та жанрове різноманіття впливає на мовні одиниці, які входять до його складу. Авторський текст реалізує нове значення, породжене контекстом та епохою, описуваною письменником. «Глобалізація зберігає та посилює регіональні відмінності, виникає і посилюється інтерес до локальних відмінностей, традицій глибокої давнини та відродження діалектів...» [5, с.140].

Головною функцією ономастичних одиниць в літературному тексті значаємо естетичну, яка полягає у властивості створювати додаткові до основного значення – контекстні, фонові, асоціативні тощо. «Актом комунікації, хай розтягненим у часі, є й написання художнього твору, наукової роботи чи іншого тексту. Тут адресант-творець, спираючись на наявні в нього концепти, творить також нові. У сфері власних назв це проявляється як у використанні зафіксованих онімів, наприклад, знаних топонімів, найменш відомих історичних осіб тощо, так і в витворенні чи, частіше, доборі антропонімів для позначення персонажів чи онімів для якихось інших предметів та явищ. При цьому і витворення, і добір серед існуючого створює нові концепти, бо існуюче набуває нового значення – пов'язується з персонажами чи явищами, створеними уявою письменника» [1, с.65].

Власна назва в художньому тексті набуває певну кількість змістових зв'язків, які утворюють індивідуально-художню семантику, яка набуває свого значення в контексті твору.

Контекст поетоніма в сучасному художньому тексті складається з сукупності трьох типів контексту – мікроконтексту (абзацу), макроконтексту (художнього твору чи усіх творів автора) и мегаконтексту (культурного та історичного).

У тексті твору можуть бути ономастичні номени, які мають певну історичну пам'ять, конотації інтертекстуального характеру. Напр.: «*“Хоч синам, як не собі, кращу долю в боротьбі” – то котре вже, котре покоління матиме кращу долю на думку Івана Франка?*» [2, с.289]. Цей заклик із «Вічного революціонера», з яким звернувся Іван Франко до українців, не втратив актуальності і авторка роману «За перекопом є земля» Анастасія Левкова використала його в описі ситуації 2014 року в Криму, коли розпочалася анексія Криму росіянами і коли «боротьба всіх поколінь» впала на плечі головних героїв – патріотів України/українського Криму.

Ми визначаємо ономастичний контекст як мегатекстову ситуацію, яка в художньому творі реалізує смисловий потенціал поетоніма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи специфіку функціонування літературних онімів в сучасних художніх творах для дітей та юнацтва, Л.В. Шитик та Л.П. Юлдашева стверджують: «Використання літературних онімів варіюється відповідно до їхнього типу: актантами найчастіше є антропоніми, міфоніми й зооніми; для позначення фону використовують зооніми, топоніми, гідроніми, космоніми, зрідка в цій функції використовують антропоніми; значення характеристик переважно набувають антропоніми, зооніми, міфоніми та окаязональні топоніми» [6, с.142-147]. У 2018 році захищена дисертація «Лінгвокогнітивні аспекти онімів у художньому тексті в жанрі фантастики (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн)» С.В. Левочкиною, в якій уперше запропоновано аналіз літературних ВН, наданий з позицій когнітивно орієнтованої теорії номінації, що інтегрує низку сучасних лінгвокогнітивних концепцій. Номінативний простір онімів уперше структуровано у вигляді багаторівневої матричної концептуальної моделі. У роботі вперше встановлено систему зв'язків між референтними значеннями груп онімів та їхньою внутрішньою формою [3].

Г. Шотова-Ніколенко зазначає, що «серед інших мовних одиниць саме власні імена виступають яскравим відзеркаленням національного менталітету, національно-мовної картини світу, “в них акумулюється й зберігається століттями історико-культурна інформація”» [7, с.257].

Констатуємо, що без аналізу власних імен, які складають тло художнього полотна, неможлива аналітична інтерпретація. Власні назви ілюструють культуру етносу, його історію, індивідуалізують авторську картину світу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток образних можливостей власних назв – це визначення спектрів смислів, які зароджуються в процесі взаємовпливів та взаємодії поетоніма й різних семантико-змістових елементів контексту. У художньому тексті обов'язковою умовою розкриття семантики власних назв різних розрядів – антропопоетонімів, топопоетонімів, космопоетонімів, міфопоетонімів та периферійних ономастичних одиниць – є макроконтекст (тобто контекст на рівні цілого твору).

У статті аналізуємо процес набуття власними іменами додаткових смислових відтінків, конотацій на прикладі аналізу антропопоетонімів з роману Анастасії Левкової «За Перекопом є земля», героями котрого є представники різних національностей, які населяли Крим, населяють Україну.

Насамперед, автор тексту може асоціювати ім'я та національність героїв, прямо стверджуючи це: «*Аліє, Альона і я. З наших імен, написаних у рядок або стовпчик, можна читати історію Криму – чи принаймні один з її розділів...*

Проте спочатку була Аліє і я. Аліє – єдина у нашій дитсадковій групі кримська татарка» (А. Левкова, с.7); *«На той час дядя Рустем був єдиний кримський татарин серед батьківських приятелів»* [2, с.17].

Також національність може виявлятися через прізвищеві номени: *«На вихідних і літніми вечорами я товклася у дворі Алімових і за прізвищем батька моєї подружки – Меметових з Аліє та іншими дітьми, їхніми родичами»* [2, с.10]. Прізвище Алімов досить частотне серед прізвищ кримських татар, наразі можна натрапити на публікації щодо кримських татар в сучасних ЗМІ: *«Незаконно засуджений до восьми років ув'язнення кримський татарин Рефат Алімов вийшов на волю з російської в'язниці»* [https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3853502-vjsov-na-svobodu-krimskij-politvazennkremla-refat-alimov.html]. На сайті «Рідні – генеалогічне товариство» розміщено таке поклонання *«Красноперекопський район – найгустіший осередок прізвища АЛІМОВ. На одного носія прізвища припадає 1326 жителів»* [http://surl.li/aiythc], таким чином, висновковуємо, що це прізвище вказує на національність або на територію проживання. Прізвище Меметов також належить до високочастотних, серед відомих діячів кримськотатарського народу – це Меметов Ескендер Діляверович – український кримськотатарський музикант, політик і промисловець, депутат Верховної Ради Криму I скликання; Сейдамет Меметов – активіст національного руху кримськотатарського народу, неодноразово заарештований і засуджений за участь у боротьбі свого народу за повернення на історичну батьківщину та відновлення державності, політв'язень з тимчасово окупованого Криму, фігурант бахчисарайської справи «Хізб ут-Тахрір» Ремзі Меметов та ін.: *«У Криму 23 січня о 6:00 за місцевим часом російські силовики провели обшук у заступника голови ЦВК із виборів делегатів Курултаю кримськотатарського народу Назіма Меметова, повідомляє громадське об'єднання «Кримська солідарність»* [http://surl.li/nqtdoz].

Антропоморфна формула може зазначати родинні зв'язки: *«Хоча ця недовіру маленька я відчувала хіба що від Аніфе-біта¹»* [2, с.7], *«На цю мить за столом сиділи вже не тільки батьки, Аліє та близнюки, а й дідусь, Ісмаїл-картбаба², і бабуся, Діляра-буканá, – така ж красива, як і десять років тому, коли я навіть до кінця не розуміла, що вона – бабуся, а про те, що риси її лиця – середземноморські, і поготів не думала»* [2, с.61], *«Але, коли приїхали вперше, то стоять біля паркана – Діляра-буканá, Ісмаїл-картбаба і Мухтар-дай³ ...»* [2, с.92], *«А мама моєї Фатма-джегенé⁴, – пригадав Ахтем, – ще дитиною осліпла, зразу по депортації»* [2, с.92].

Онімний простір роману «За Перекопом є земля» пов'язаний із хоронімами та макротопонімами, які вказують на місця розселення кримських татар, які були депортовані з Криму «советською» владою: *«Вони повернулися у Крим не на початку 1990-х і навіть не в кінці 1980-х, як більшість. І не з Узбекистану, а з кубанського Новоросійська. Депортовані були, звичайно в Середню Азію, але верталися поступово: відколи стало можливо виїздити з місць заслання, вини кожні кілька років змінювали місце мешкання – далі й далі на захід»* [2, с.8]; *«Ленур розповідав, що в Ташикенті його тато викладав в університеті, завіду-*

¹ Бита, біта (кр. тат.) – один з називання бабусі в кримських татар, більш характерний для степових і перегірних регіонів півострова (А. Левкова, с. 7).

² З крим.тат. дідусь.

³ З кр. тат. – дядько, мамин брат, ткт – бабусин брат (А. Левкова, с. 92).

⁴ Кр.тат. – так називають дядину (дружину татового або маминого брата) у степових районах Криму (А. Левкова, с. 92).

вав лабораторією електричних машин, а тут, у **Криму, в Сімферополі**, він почув: якщо в котрогось із викладачів щось зникне, то всі будуть знати, на кого думати» [2, с.25]; «Часом мої співрозмовники показували фото – ті, збереглися в них із радянських часів, із заслання. ... де на звороті було написано ім'я призище кожного зі світлини й хто звідки – з якого села чи міста в Криму і де живуть зараз: **Учкурган, Маргелан, Чирчик, Самарканд, Ташкент...**» [2, с.143]. Також у романі вжито ойконіми, гідроніми, мікротопоніми, серед яких багато урбанонімів та годонімів, які визначають батьківщину головної героїні – Крим: «**Хан-Чаір, Хансанський Сад, 6-й мікрорайон**» [2, с.55]; «Якось липневої ночі ми вирушили компанією на **Чуфут-Кале** – на пікнік» [2, с.86]. Авторку як корінну мешканку Криму відзначає і скорочення окремих ойконімів, звичне для тих, хто там проживав: «У перший рік я рідко спілкувалася з **Аліє** – ми навчалися в різних вишах, а крім того, я їздила на заняття щодня з **Бахчика**, а **Аліє** винаймала кімнату в **Сімфі**» [2, с.114]. Також зазначаємо уживання старих назв міст і сіл Криму, а не нав'язаних радянською владою: «...і я теж почала їх вживати. **Іуунь**, а не **Дозорнос**, **Карачоль**, а не **Чернопольє**, **Німецька колонія**, а не **Уютнос**. Я тепер і вдома говорила, що їду не в **Сімферополь**, а в **Акмесджит**, що хтось відпочиває в **Кезлеві**, а не в **Євпаторії**, що хтось із **Карасубазару**, а не з **Білогорська**. **Салирар, Кучук-Узень, Уракли, Орталан, Ай-Серез** – саме звучання цих слів перетворювало **Крим** у моїй свідомості на скриньку, сандык, із коштовним камінням» [2, с.96].

Серед антропонімів функціують імена справжніх людей як от Кадиева Роллана: «Гість був – **Роллан Кадисв¹**, учений-фізик, один із провідників національного руху, давній друг сім'ї, котрий, як можна збагнути, не цурався чорного гумору» [2, с.10].

Основною думкою головної героїні, яку авторка роману дещо асоціює із собою, хоча і не є кримчанкою, є думка Крим – це Україна: «Але ж **Крим** – частина **України...**» [2, с.41], де обидва топоніми мають найбільше функцій навантаження. Таким чином стверджуємо, що однією із суттєвих стилістичних функцій топонімів у художньому тексті є закріплення за ним певного географічного простору. А Левкова використовує в романі топонімічні одиниці для створення достовірності, об'єктивності, реальності відтворюваного. Топопоетонім займає певне місце у сприйнятті художнього тексту, створюючи емоційний та експресивний образ. Топонімічна одиниця КРИМ несе в аналізованому тексті не лише функцію географічного об'єкта, а й орієнтує читачів щодо подій, які розвивалися, а саме: подій у Криму в 2014 році й у тому, що Крим – це територія України. «То ж у Крим їхали не тільки в пошуках тепла і денег – тепер усі їхали з Криму. Українські військові та міліція, що залишились вірні присязі. Проукраїнські активісти. Хлопці призовного віку, що не бажали служити в російській армії. Протестанти, католики, парафіяни

¹ КАДІЄВ Ролан (09.04.1937, Сімферополь – 15.05.1990, м. Самарканд, Узбекистан) – правозахисник, фізик. 1944 депортов. із родиною в Узбекистан. Кандидат фізико-математичних наук (1965). Закін. Самарканд. університет (1959), де й працював відтоді на каф. теор. фізики (з перервами). Від 1964 брав участь у русі проти геноциду крим. татар, виступав за визнання їхнього права повернутися на батьківщину. 4 жовтня 1968 заарешт., за звинуваченням у злісному хуліганстві засудж. до 3-х р., покарання відбув на буд-ві м. Навої. Від 1976 брав участь у збиранні матеріалів з історії державності, етнографії, культури крим. татар для подання касац. заяви до ЦК КПРС, у виданні ж. «Мирас» («Спадщина», 1976-77, усього 6 номерів). У грудні 1979 знову заарешт., за звинуваченням у злісному хуліганстві засудж. до 3-х р., покарання відбував у таборі побли. м. Ухта (Комі, РФ) [4].

церков Київського патріархату. Члени мусульманської організації «Хізб ут-Тахрір», що в Україні діє легально, а в Росії заборонена. Журналісти, непричетні до провладних медіа. Правозахисники, науковці, що працювали на західні гранти, – бо тепер вони тут іноземні агенти. Приватні нотаріуси – бо в Росії нотаріуси тільки державні. Хворі на віл/снід – бо в Росії інакше лікування. Спортсмени, бо не зможуть брати участь у міжнародних змаганнях, адже Крим ніде не визнаний територією Росії» [2, с.337]. Крим постає в мовленні тих, хто перебрався в Крим з Росії після 2014 року як щось чуже, що вони б дуже хотіли зробити своїм. У цьому виявляється не лише вплив контексту, а й індивідуально-авторський підхід до топонімичного матеріалу.

Висновки. Літературні топоніми спроможні наповнюватися додатковим смислом, реалізувати в тексті всі власні семи. Стилiстично нейтральні власні назви все-одно формують загальну картину певного регіону, також передають авторське сприйняття довкілля.

Список використаних джерел і літератури:

1. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 377 с.
2. Левкова А. За Перекопом є земля. Київ: Лабораторія, 2023. 392 с.
3. Левочкіна С.В. Лінгвокогнітивні аспекти онімів у художньому тексті в жанрі фентезі (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн): дис. к. ф. н., Черкаси, 2018. 305 с.
4. Плахотнюк С.О. Кадиев Ролан. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-12086>.
5. Шевченко Д.В. Епоха постмодернізму в контексті метанаративних установок. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2022. №4. С. 136-141.
6. Шитик Л.В., Юлдашева Л.П. Специфіка літературних онімів сучасних творів для дітей і юнацтва. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 1. С. 142-147.
7. Шотова-Ніколенко Г. Проблематика вивчення власних назв у літературній ономастиці: автор і його твір. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019. Вип. 71. Ч. II. С. 257-266.

References:

1. Karpenko, O.Yu. (2006). Problematyka kohnityvnoi onomastyky: monohrafiia. [Problems of cognitive onomastics: monograph]. Odesa. (in Ukr.).
2. Levkova, A. (2023). Za Perekopom ye zemlia. [There is land behind Perekop]. Kyiv. (in Ukr.).
3. Lievochkina, S.V. (2018). Lihvokohnityvni aspekty onimiv u khudozhnomu teksti v zhanri fentezi (na materiali tvoriv Ursuly Le Huin) dys. k.f.n. [Linguistic aspects of onymes in the artistic text in the fantasy genre (based on the works of Ursula Le Guin)]. Cherkasy. (in Ukr.).
4. Plakhotniuk, S.O. (2011). Kadyiev Rolan. [Kadiev Rolan]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukraine, NTSh. [Encyclopedia of modern Ukraine]. Kyiv. URL: <https://esu.com.ua/article-12086>. (in Ukr.).
5. Shevchenko, D.V. (2022). Epoha postmodernizmu v konteksti metanaratyvyvnykh ustanovok. [The era of postmodernism in the context of metanarrative attitudes].

- Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv: nauk. zhurnal.* [Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts: Science magazine]. 4, 136-141. (in Ukr.).
6. Shytyk, L.V., Yuldasheva, L.P. (2020). Spetsyfika literaturnykh onimiv suchasnykh tvoriv dlia ditei i yunatstva. [Specificity of literary names of modern works for children and youth]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii.* [Academic notes of TNU named after V. AND. Vernadskyi. Series: Philology. Social communications]. 31 (70) 4, 1, 142-147. (in Ukr.).
 7. Shotova-Nikolenko, H. (2019). Problematyka vyvchennia vlasnykh nazv u literaturnii onomastyti: avtor i yoho tvir. [Problems of studying proper names in literary onomastics: the author and his work]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna.* [Bulletin of Lviv University. Philological series]. 71, II, 257-266. (in Ukr.).

Alina Kozyaruk

AUTHOR'S INTERPRETATION OF ANONYMOUS SPACE IN ANASTASIA LEVKOVA'S NOVEL «BEHIND PEREKOP THERE IS LAND»

The study is devoted to the study of linguistic means of expression of the universal category of space. Each national-cultural community that occupies a certain area tries to construct and verbalize the surrounding reality with the help of specific linguistic means that reflect the mentality of the people. The study of these means contributes to the disclosure of the purely national character of spatial ideas.

In modern artistic texts, authors offer new concepts of their own vision of space and time, new cultural codes and author's means of their realization. In each text, we come across different interpretations of certain words that have been used in the language for a long time, which allows the author to create a new text as an intertext, as an infinite number of contexts that can be perceived in different ways.

The artistic text, its subject matter and genre diversity affect the language units that are part of it. The author's text realizes a new meaning generated by the context and era described by the writer.

The main function of onomastic units in a literary text is aesthetic, which consists in the property of creating additional to the main meaning – contextual, background, associative, etc.

In the article, we analyze the process of acquiring additional semantic nuances and connotations by proper names using the example of the analysis of anthroponyms from Anastasia Levkova's novel «Behind Perekop there is a land», the heroes of which are representatives of various nationalities that inhabited Crimea and Ukraine.

Literary toponyms are able to be filled with additional meaning, to realize all their own meanings in the text. Stylistically neutral proper names still form the general picture of a certain region, and also convey the author's perception of the environment.

Key words: onyms, author's means, intertext, poemonym, anthroponym, anthropomorphic formula, individual author's style

Отримано: 3.10.2024 р.